

SUPERVIVÈNCIA I DESENVOLUPAMENT DE LA COMUNITAT DE LES ILLES GRÀCIES A L'ELABORACIÓ DE XARXES TRANSFRONTERERES DES DE MITJAN SEGLE XVII¹

Resum

L'any 1659, l'establiment d'una frontera entre els reialmes de França i d'Espanya, crea una separació política entre la comunitat de les Illes, al Rosselló (al baix Vallespir) i les comunitats veïnes situades a Catalunya (Empordà). Llur pol senyorial aleshores es trasllada de Darnius a Illa. Aquestes comunitats organitzades segons un mateix model social, lingüístic i econòmic, conserven lligams i intercanvis que els permeten de fer front a les dificultats demogràfiques i econòmiques que enfronten. El repoblament de les Illes es fa en una àrea geogràfica restringida, en la qual les famílies es vigoritzen formant xarxes que fan perdurar els lligams amb els matrimonis catalans del Principat. Aquesta frontera participa en el desenvolupament econòmic de les Illes per l'emergència i l'expansió del contraban. Aquest territori que es troba, naturalment i per una estratègia de defensa militar aïllat, se situa en una zona de refugi i de pas intens. Els habitants, de cap manera, no perceben la frontera com una barrera, sinó només per servir-se'n en la defensa d'una autonomia i interessos locals. El control més estret d'aquesta frontera en la primera meitat del segle XIX, i la seva materialització cap a l'any 1865, fan que les Illes es giri cada cop més cap a França, sense que desapareguin els tradicionals lligams transfronterers.

Paraules clau : les Illes, Rosselló, poblament, contraban, frontera.

Marc Justafre

Centre de Recerca
en Estudis Catalans

(CREC)

Universitat de
Perpinyà Via Domitia
(UPVD)

Col·legi els «Chalets»
Tolosa de Llenguadoc

Abstract

The establishment of a border between the French and Spanish kingdoms in 1659 creates a political boundary between the Las Illas community, in Roussillon (in the lower Vallespir) and the surrounding communities located in Catalonia (in Ampurdan). As a result their manorial pole switches from Darnius to Ille-sur-Têt. These communities which are organised according to the same social, linguistic and economical model, maintain links and exchanges, which allow them to face up to the demographic and economical hardships they face. The repopulation of Las Illas takes place in a limited geographical area, where families grow stronger by creating ties which perpetuate the links with the Catalan households of the principality. This border contributes to the economical development of Las Illas through the rise and soar of smuggling. This land, that is isolated by nature and by a military defence strategy, remains nevertheless a zone of shelter and high transit. The inhabitants do not see

the border as a barrier in any way, except for when it comes to using it to defend their autonomy and local interests. The tighter control of the border in the first half of the 19th century, and its materialisation in 1865, explains why Las Illas starts to increasingly turn to France, without doing away with the traditional cross-border links.

Key words: Las Illas, Roussillon, populating, smuggling, border.

L'establiment d'una frontera, l'any 1659, entre els reialmes de França i d'Espanya crea una separació política entre les comunitats que viuen en un medi natural semblant i segons una mateixa organització social i econòmica. El nostre estudi es basa sobre el desenvolupament de les Illes i el paper actuat per les relacions que aquesta societat, situada al baix Vallespir, a la província del Rosselló, continua d'entretenir amb les comunitats veïnes del Principat. Entre el segle XVI i el XIX, malgrat estatuts diferents en el marc polític i econòmic imposats per la frontera de l'any 1659, ¿com es creen, es mantenen o desapareixen les xarxes de parentiu, els canvis econòmics i les solidaritats comunitàries entre les famílies d'aquestes societats del Rosselló i del Principat?

1. Les Illes, de l'associació a la separació amb les comunitats perifèriques

Abans del 1659, les Illes se situa en un territori on les comunitats són associades per a llur supervivència i llur desenvolupament. Una societat catalana s'organitza amb els seus costums socials i culturals en un marc feudal. Les eleccions polítiques del senyor de les Illes i el Tractat dels Pirineus de l'any 1659, ocasionen una ruptura en les relacions tradicionals entre aquestes comunitats que no eren encara separades amb una frontera estatal.

1.1. Abans de l'any 1659, societats d'una comuna identitat

La zona geogràfica d'aquest estudi correspon a l'actual municipi de Morellàs i les Illes² situat en la regió del Vallespir als Pirineus Orientals i els qui envolten l'antic territori de les comunitats de les Illes i de la Selva, a saber Ceret, Morellàs, Maçanet de Cabrenys, la Vajol i Agullana. Aquest territori, pel seu caràcter muntanyós (cap a una altitud del 700 m), se situa a cavall sobre la carena dels Pirineus, d'on el seu aïllament cara a la xarxa de comunicació més desenvolupada entre les comunitats de la plana.

Aquestes comunitats presenten un hàbitat diferent. El de les Illes o de la Selva apareix molt dispers, llavors que Ceret, Morellàs, Maçanet de Cabrenys i Agullana despleguen un hàbitat més concentrat. Malgrat les guerres, els saqueigs i les epidèmies, aquestes comunitats es mantenen demogràficament i queden, al segle XVI, illes de vida molt afeblides. Les Illes,

on es fogatjava 14 focs l'any 1370, en tindrà només 4 l'any 1497, i tot just 2 l'any 1553. La represa demogràfica engegada al segle XVII, continua al segle següent i al segle XIX: 84 habitants l'any 1774, 233 l'any 1841³ i 314 com a màxim fogatjat l'any 1872.

Aquestes comunitats del Vallespir i de l'Alt Empordà posseeixen una cultura comuna, amb institucions i una organització consuetudinària eixides del sistema feudal. La llengua catalana serveix de lligam a aquestes poblacions. Al Llenguadoc, la frontera amb el reialme de França és molt lluny. De quina manera i en quina mesura l'aparició d'una frontera l'any 1659 als límits sud de les Illes provoca canviaments en els comportaments i les mentalitats d'aquests habitants que són aleshores subjectes francesos? Aquest model de societat catalana forjada per la feudalitat manté una identitat de fons en totes aquestes comunitats.

La materialització de la comunitat es tradueix per l'establiment d'institucions locals en un marc territorial delimitat amb la senyoria i la parròquia, on s'exerceixen els poders senyorials i eclesiàstics. Per tal de subvenir a llurs menesters i de rendibilitzar llur senyoria, els detentors en concedeixen la propietat útil a terratgers per l'entremesa d'arrendaments emfitèutics, mitjaçant el pagament de diversos impostos, tot mantenint-se l'exercici de la justícia senyorial. Els propietaris d'aquests terrossos representen els principals detentors del poder local, exercit en el marc d'assemblees generals i per cònsols. Aquest conjunt és vigilat per l'agent local del senyor, anomenat batlle. Aquesta col·lectivitat es compon, doncs, de famílies que disposen de béns arrels i funciona en el marc del sistema de cases i de la societat de dret de progenitura. El terme de *casa* designa a l'encop l'habitació, l'explotació agrícola i els membres de la família que la componen, ja que el cap de casa és d'una banda el legatari i el transmissor a un hereu designat i d'una altra banda el detentor d'una part del poder local en el si del consell general en la seva qualitat de terratinent. Aquestes famílies revaloritzen llurs explotacions pels artigaments, per la cultura de les terres, l'elaboració de feixes en els vessants, i la cria i l'explotació dels recursos forestals.

Malgrat que les Illes sigui situat en el vessant nord, doncs geogràficament inclinat cap a les comunitats de la vall del Tec, abans de l'any 1659, per les necessitats de comunicacions, és girada cap a les comunitats de l'Empordà. Pel que fa a la distància, les comunitats de la Vajol (4 km) i de Maçanet (8 km) són més properes que les de Morellàs (10,5 km) i de Ceret (17 km). Aleshores les comunicacions segueixen les senderes, els camins ramaders, difícilment practicables a l'hivern, i seguides només per vianants i animals de bast,⁴ amb barrancs i rieres a franquejar, sobretot cap a Ceret i Morellàs. El corriol que té menys entrebancs és el que va a Maçanet, i que es bifurca al coll de Lli cap a la Vajol.

D'altra banda, les Illes es gira cap a l'Empordà per raons institucionals. Darnius és, fins el conflicte franco-espanyol, la seu del poder senyorial.

1.2. Trabucament del pol senyorial de Darnius a Illa

Al segle XVI, les Illes depèn del senyor de Darnius, un descendent del qual a inici del segle XVII, Josep d'Ardena i de Darnius i de Sabastida (1611-1677), deté possessions que van de banda i altra dels Pirineus. D'una part a l'Empordà amb les senyories que componen la seva baronia de Darnius (entre les quals les Illes), d'altra part a Rosselló amb diversos béns situats a Illa, Millars, el Soler. De fet les actes de gestió de la senyoria de les Illes són retingudes al sud dels Pirineus: emfitèutics establerts al castell de Darnius l'any 1549 i 1551 per en Joan Alonso notari a Barcelona, capbreu establert l'any 1555 per en Joan Francesc Brugat de Darnius; emfitèutics i reconeixements de terres l'any 1615 fets als terratgers de les Illes pel nou senyor del veïnat de Caneres, dependència de Darnius, presa per en Francesc Torres notari; capbreu de l'any 1657 fet per en Francesc de Gayola, notari de Figueres. Els terratgers de les Illes deuen anar a Darnius per fer establir les concessions de terres o renovellar les reconeixences al moment de les mutacions de les propietats o dels canviaments de senyors. Sense descuidar el deure de pagar i de dur en la casa de llur senyor els cens i altres impostos.

El conflicte franco-hispànic de l'any 1639 fins el 1659, nascut de la revolta de Catalunya contra Castella duu don Josep d'Ardena a prendre part per la causa dels francesos. Per tal de recompensar el seu fidel lloctinent general i de compensar les pèrdues que havia tingut, Lluís XIV funda la terra de les Illes en comtat, el juliol de l'any 1661. Don Josep d'Ardena esdevé l'home del rei en la província de Rosselló i estableix la seva residència a Illa. De fet les actes de gestió de la senyoria de les Illes les fan des d'ara els notaris d'Illa i de Perpinyà.

L'administració de les propietats del comte d'Ardena, al segle XVIII, resident a Barcelona, és confiada a un procurador general i jurisdiccional d'Illa. Aquest té a càrrec, l'any 1782, de fer el capbreu de les Illes, el qual és confiat a un notari de Ceret. A terratgers de les Illes, l'establiment de la frontera els fa girar-se, per raons polítiques i jurídiques, cap a Illa, Ceret i la vall del Tec, és a dir localitats menys accessibles que del costat de l'Empordà.

La frontera establerta l'any 1659 crea una separació jurisdiccional de dret entre les Illes i les comunitats veïnes. Conservant els seus costums i la seva particularitat, la població del Rosselló conserva els seus caràcters comuns amb el Principat. D'aquí una facilitat per a les societats locals d'entretenir lligams per tal de promoure llur desenvolupament demogràfic i econòmic malgrat una frontera que les autoritats volen de més a més efectiva.

2. Supervivència i poblament de les Illes del segle XVI al segle XIX: les xarxes familiars ignoren la frontera

La comunitat de les Illes s’aixeca del desastre demogràfic que ha sofert en el segle XVI gràcies a l’elaboració d’una xarxa d’intercanvis d’individus amb les parròquies veïnes, que no té res a veure amb la frontera de l’any 1659. L’accés a la finca dels immigrants i llurs estratègies matrimonials en la fundació de lligams amb els matrimonis locals els permeten de fer arrels que duren i de vitalitzar aquesta comunitat fins al segle XIX.

2.1. La repoblació de les Illes gràcies a la immigració

Del segle XVI fins al segle XIX, la població de les Illes coneix una pujada contínua. Si al segle XVI i al XVII la seva població es limita a només alguns focs (2 per l’any 1553 i una desena de cases —estimació del nombre de propietaris en la segona meitat del segle XVII), el seu creixement demogràfic s’amplifica al segle XVIII: 7 focs el 1725-1732, 84 habitants l’any 1774. Aquesta pujança prossegueix al segle XIX: 129 habitants l’any 1806, per arribar a un màxim l’any 1872 amb 314 habitants.

Les comunitats perifèriques segueixen el mateix moviment, com es pot veure en el quadre 1, malgrat una excepció per a la Vajol, que pareix haver tingut evolucions contradictòries (un augment de focs entre 1370 i 1553 i una baixa entre els anys 1787 i 1830).

	<i>les Illes</i>	<i>la Selva</i>	<i>Morellàs</i>	<i>Ceret</i>	<i>Agullana</i>	<i>la Vajol</i>	<i>Maçanet de Cabrenys</i>
1370 (focs)	14	5 [Arbre Gros]	56	227		4	
1497 (focs)	4	5	11	206			
1553 (focs)	3		34	142	34	11	37
1718 (individus)					337	130	453
1725-32 (focs)	7	8	98	498			
1787				450 famílies	443 individus	102 individus	1.040 individus
1830 (individus)					855	57	1691
1836 (individus)	249		943	3.302			
1886 (individus)	228		1.348	3.818			
1887 (individus)					1.529	219	1.609

Quadre 1.
Evolució de la població de les Illes i de les comunitats veïnes.⁵

La vitalitat demogràfica de les Illes es nota amb un augment de 4 focs l'any 1497 i 43 llars l'any 1841. Es tradueix amb un pregon renovellament de famílies locals, il·lustrada amb el canviament de noms patronímics, on només els d'en Dalmau i d'en Justafre apareixen com a permanents. Així a part *Guiscafre* (que s'ortografia *Justafre* l'any 1841) i Dalmau, els noms de Seris i Parey l'any 1497, són reemplaçats l'any 1841 pels de Coste, Donat, Barri, Guisset, Fort, Mas, Soler, Picamal, Laporte, Arnaudias, Planes, Ricard, Turon —que són noms patronímics ja mencionats al segle XVIII— i Nogués, Erra, Martre, Brial, Tubert, Cruzet, Pontonet, Pascot, Saqué, Mach, Riu i Colomer —que són patrònims més recents apareguts al segle XIX.

Aquest poblament és eixit de diversos moviments migratoris. És un moviment gran que ha integrat individus vinguts del reialme de França abans de l'any 1659 i després del Principat. La supervivència demogràfica s'efectua amb la migració de subjectes francesos i de les comunitats veïnes. Les actes de casament de les Illes esmenten per a l'any 1608 la unió entre Alet Josep, estranger, i Pelagordina Anna, i després, l'any 1613, entre un anomenat Piexes, originari del reialme de França i Coxansa, originària del lloc de Vivers. Aquests exemples il·lustren aquestes mescles de poblacions. El primer entre un estranger i una família local, puix que *Pelagordina* vé de *Paillegourdi*, que és el sobrenom de la família Marill, moliner a la Selva i a les Illes. El segon concerneix dos estrangers a les Illes que hi són domiciliats. Així les unions exogàmiques són el ferment de la revifalla de famílies locals. Amb l'aportació d'una existència d'individus nous, vigoritzen branques antigues i funden soques tant a les Illes com en les comunitats veïnes.

2.2. Un poblament de les Illes eixit d'unions realitzades en una àrea geogràfica restringida del segle XVI fins al segle XIX

Hem fogatjat 182 casaments que impliquen un feligrès de les Illes del segle XVI al segle XVII. La comparació dels documents 2 i 3 sobre els orígens geogràfics dels matrimonis de les Illes entre les dues grans fases de poblament, la dels segles XVI i XVII marcada per una estagnació, i la del segle XVIII determinada amb l'expansió demogràfica, assenyalen una permanència dels comportaments i això malgrat l'establiment d'una frontera en un territori on els intercanvis són de pràctica antiga. Les migracions es fan en un marc geogràfic relativament restringit. Les Illes s'inscriu en un ampli moviment d'intercanvis d'individus entre famílies eixides de comunitats properes.

<i>Regions</i>	<i>Parròquies limítrofes cònjuges (%)</i>		<i>Parròquies llunyanes cònjuges (%)</i>		<i>Total cònjuges: (%)</i>	
Rosselló	41	58,6	18	25,7	59	84,3
Principat	11	15,7	0	0	11	15,7
Total	52	74,3	18	25,7	70	100

Document 2.
Quadre de l'origen geogràfic dels cònjuges dels casats de les Illes del segle XVI al XVII.

Al segle XVI i XVII els habitants de les Illes es casen essencialment amb esposes originàries del Rosselló (84,3%), que vénen majoritàriament de les parròquies limítrofes (74,3%). La part dels marits que vénen del Principat queda feble amb només 15,7% dels casaments.

<i>Regions</i>	<i>Parròquies limítrofes cònjuges (%)</i>		<i>Parròquies llunyanes cònjuges (%)</i>		<i>Total cònjuges (%)</i>	
Rosselló	61	54,5	33	29,5	94	84
Principat	10	8,9	8	7,1	18	16
Total	71	63,4	41	36,6	112	100

Document 3.
Quadre de l'origen geogràfic dels cònjuges dels casats de les Illes al segle XVIII.

Al segle XVIII, la proporció d'esposos que vénen del Principat es queda estable (16%). La dels eixits del Rosselló és predominant (84%), amb un percentatge de les comunitats limítrofes que continua essent fort (63,4%), bé que ha baixat.

Una tendència es dibuixa cap a una recerca de cònjuges geogràficament de més a més lluny. La part dels esposos d'origen proper disminueix a favor d'esposos més llunyans, que això sigui per a les comunitats del Rosselló i aquelles del Principat. Mentrestant la majoria de les localitats d'origen dels marits al segle XVIII es concentren en una distància reduïda, d'una desena de quilòmetres al voltant de les Illes (també per a les parròquies del Principat). Els principals fogars rossellonesos s'estenen d'est a oest, de Prats de Molló fins a Sureda, és a dir, tot al llarg de la vall del Tec.

Aquestes unions creen lligams entre les famílies de les Illes i les de les comunitats veïnes. La frontera de l'any 1659 no modifica en res els comportaments matrimonials entre els individus del Rosselló i del Principat. Alguns casaments assenyalen que existeix una aportació d'individus totalment estrangers al municipi, sigui que el matrimoni no n'és originari (11 unions de 182 fogatjades), sigui que un dels esposos sigués estranger, de procedència del reialme de França abans del 1659 (2 casaments en els quals el marit és eixit de la diòcesi de Pamiers) i del Principat després d'aquesta data. Amb 16% d'unions amb un membre del

Principat al segle XVIII, la part dels estrangers no es fa més important en l'expansió demogràfica de les Illes.

Globalment aquesta tendència prossegueix al segle XIX. L'any 1841 el municipi compta 233 habitants. Sobre les 41 llars fogatjades, 28 tenen un cap de casa originari del municipi; sobre aquestes 28, 16 es componen d'una parella el marit i la muller de la qual són originaris de les Illes. Es fogatja 12,2% de matrimonis estrangers. És a dir un total de 71% d'unions exogàmiques.

Són les unions exogàmiques que permeten a la comunitat de les Illes d'entretenir la seva expansió demogràfica. Com ja hem esmentat, la frontera de 1659 no juga cap paper matrimonial entre les famílies del Principat i del Rosselló. Una xarxa d'intercanvis d'individus es manté i es desenvolupa més particularment entre les comunitats veïnes. L'aport d'estrangers (de França i més tard del Principat) es queda molt minoritari.

2.3. L'origen geogràfic dels esposos de la família Justafré de les Illes: una estratègia local

Hem triat la família Justafré del mas Batlle per donar un exemple sobre el nostre propòsit.

Aquesta casa pairal té un paper major en la història de les Illes. Mirem l'evolució de l'origen geogràfic dels matrimonis gràcies a la reconstitució de les unions contractades pels membres d'aquesta família entre el segle XVI i la primera meitat del segle XIX. La repartició espacial s'ha fet en funció de la proximitat de la soca de la comunitat que és les Illes: «limítrofa» amb una parròquia havent-hi un límit comú, «llunyana» quan aquesta no és contigua.

Document 4.
Origen dels
matrimonis Justafré de
les Illes a mitjan segle
XIX.

Comunitat d'origen del cònjuge		XVI		XVII		XVIII		XIX (/1850)	
		Unitats	%	Unitats	%	Unitats	%	Unitats	%
Rosselló	les Illes	0	0	9	23	13	27	10	26
	Limítrof	2	17	16	41	8	16	7	18
	Llunyana	6	50	8	21	18	37	12	32
	Total	8	67	33	85	39	80	29	76
Principat	Limítrof	3	25	6	15	7	14	5	13
	Llunyana	1	8	0	0	3	6	4	11
	Total	4	33	6	15	10	20	9	24
Total general		12	100	39	100	49	100	38	100

Hem pres igualment en compte la separació natural del cim del Pirineu. Aquest relleu que no era una frontera política abans de l'any 1659, es troba partida entre el vessant nord (Rosselló) i el vessant sud (Principat).

Del segle XVI fins al XIX, els Justafré troben llurs cònjuges majoritàriament en el vessant nord del Pirineu. Al segle XVI, per raó de l'escassetat de famílies locals, cal que vagin a buscar-los fora de les Illes, més aviat en les comunitats llunyanes cap al nord i les que són limítrofes al sud. Aquest territori cobreix una àrea circular restringida, entorn d'11 quilòmetres. Als segles XVI i XVII, les parròquies limítrofes forneixen la majoria dels marits. La proporció dels cònjuges del vessant sud disminueix durant aquest període, en què va de 33% a 15%. Al segle XVII, Morellàs (amb 10 cònjuges) i les Illes (9) són els principals pols d'origen de cònjuges, seguit per Ceret (4). Al Principat, són la Vajol (3) i Maçanet de Cabrenys (2) els principals proveïdors de llars.

Al segle XVIII i en la primera meitat del XIX, la majoria dels esposos prové de comunitats rosselloneses. Al mateix temps, es constata la lleugera progressió dels cònjuges del Principat, que passa de 20% a 24%. Els Justafré tenen sempre una àrea de casament espacialment reduïda a les parròquies limítrofes. La proporció dels cònjuges eixits de les Illes presenta un quart de les unions, signe que matrimonis estrangers s'hi van instal·lar de manera perpètua i que es teixeixen lligams entre els Justafré i aquestes noves famílies.

Al segle XVIII, les Illes (amb 13 matrimonis) conserva el seu paper de llar predominant, mentre que Morellàs (1) reclusa netament a favor de Ceret (5).

L'origen dels cònjuges es diversifica amb comunitats de més a més llunyanes de les Illes: Prats de Molló (2), Sant Joan la Cella (2)... Al Principat, Maçanet de Cabrenys (4) i la Jonquera (3) esdevenen els principals fogars. Aquesta tendència prossegueix al segle XIX. Per exemple, Montferrer i Reiners confirmen la plaça de pol proveïdor, amb un total de 6 unions per al primer i de 8 unions per al segon. A Catalunya Sud, comunitats més llunyanes apareixen, com Boadella i Recasens.

La família Justafré és l'exemple tipus de l'expansió de la població de les Illes. Tot primer, troba individus per assegurar la seva permanència essencialment en les comunitats properes. L'intercanvi de cònjuges permet de fundar arrels Justafré que participen a l'expansió demogràfica en altres comunitats. Gràcies als fogars instal·lats a les Illes, les famílies locals poden trobar-hi noves aliances. La proporció de cònjuges del sud roman minoritària, però el nombre tendeix a créixer. Un quart dels casaments Justafré en la primera meitat del segle XIX concerneix un cònjuge del Principat. Durant aquest període, les unions tenen tendència a fer-se en una àrea geogràfica de més a més àmplia però acantonada al Vallespir i a la vall del Tec. Si la distància mitjana (sempre reduïda) dona una àrea perifèrica d'una desena

de quilòmetres per a la majoria dels casaments, pot estendre's ocasionalment fins als 25 quilòmetres.

2.4. Els nous propietaris de les Illes a final del segle XVIII i l'expansió de la comunitat

La integració i la sedentarització dels migradors suposen una oferta de feina interessant, un possible accés a la finca i al desenvolupament de lligams amb les famílies locals i l'accés al poder comunitari. En els matrimonis mòbils, constituïts de bracers, de pastors i de masovers, que trobem en els registres parroquials, s'hi veu un procés que permet a noves famílies de fer soca a les Illes. El nombre de terratinents i de propietats construïdes puja als segles XVIII i XIX, enriquint el corpus de noms patronímics tot desenvolupant-ne la comunitat.

L'any 1782, el comte d'Ardena fa establir el capbreu de la senyoria que posseeix a les Illes, el qual és acabat l'any 1788. Els 28 terratgers es reparteixen en 18 noms patronímics: Justafre, Mas, Cardone, De Roca, Drulla, Janer, Guisset, Canta, Massardo, Ruffet, Delmau, Lassus, Vinyas, Tocabens, Laporta, Barris, Anglès, Marill. Per aquests propietaris, la llista dels contribuents al vintè de l'any 1782, ens dona els noms patronímics de la gent que no paga impostos: Lloancý, Marty, Sentena, Mat[?]eja, Ponset, Fort i Picamal.

Si deixem de banda en Joan Drulla, que és el capellà de la parròquia, sense que en sigui originari, trobem 16 propietaris eixits de famílies instal·lades a les Illes. La comparació d'aquests noms patronímics amb els registres parroquials permet de donar una estimació sobre el període de llur instal·lació predial. D'aquests 16 noms de famílies locals 9 són a les Illes entre els anys 1606 i 1714, i els 7 altres apareixen després de l'any 1737. Per no afeixugar massa aquest article, no esmentarem els detalls de les mutacions predials que aquestes famílies han contractades. Globalment apareix que els nous arribats s'implanten en col·laboració amb les famílies autòctones que detenen terres. En els anys 1630, la venda del terròs Justafre de Canillas permet als Saguer i als Cardone de Maçanet de Cabrenys de ser propietaris forasters de les Illes. Després, el desmembrament d'una part d'aquest terròs amb la venda de parcel·les, afavoreix la implantació de petits propietaris. El mateix procés toca el mas Costella, antigament mas Delmau, a mans de la família Mas. I l'any 1737, el senyor de les Illes aliena una part de la seva reserva dita *lo Bosch de Las Dents*, el que permet de fer créixer la superfície de terres que es revaloritzaran la cria de bestiar i la creació de noves explotacions. Els Barris i els Guisset són exemples d'aquests estrangers que han pogut integrar-se pels mitjans matrimonials i predials.

A l'inici del segle XVIII, la família Barris, originària de la Vajol, arriba a les Illes. L'any 1708, en Pau Barris pren per muller Margarida Vizern de les Illes. L'any 1729, el seu pare, l'Antoni Barris compra una terra a en Joan Cardona de Maçanet i inicia la construcció

d'una casa (que el seu fill acaba de fer bastir). L'any 1737, el senyor de les Illes li concedeix per emfiteusi una altra terra on hi construeix una nova casa, el mas de la Paillargue.

Encara, a l'inici d'aquest segle XVIII, arriba la família Guisset (esmentada des de l'any 1709). Bonaventura Guisset anota, l'any 1902, la manera com arriba la seva família: «L'aïeul de mon grand-père vint de Prats-de-Mollo à Massanet, et de là à la Cousteille comme métayer et acheta toute la partie de la métairie La Casebone [Casenove] qui est en ados ; il fit bâtir la maison vers 1740.»⁶ De fet, el 21 de juny de 1737, en Joan Guisset, fill d'en Joan Baptista, adquireix per emfiteusi una peça de terra d'erm, prop del *Bosch de Las Dents*. El mateix dia, el seu pare en associació amb en Francesc Roca adquireix una peça de terra a Los Solonells. Després de l'any 1761, Guisset hi construeix una casa, el mas Soulaneil. Entre els anys 1739 i 1763, els Guisset compren diverses peces de terra a la masia Costella, entorn de 30 *eiminales*,⁷ venudes per en Joan Mas de Montesquiú. És sobre aquesta finca que construeixen llur casa: la Casa Nova. L'any 1763, en Joan Guisset ven a en Miquel Justafre les terres adquirides l'any 1737 al *Bosch de Las Dents*, amb la casa, al terme anomenat *Lo Pla dels llops*. Aquest mateix dia, compra a en Joan Mas una terra al lloc dit *La Figarola*.

Una altra branca Guisset té possessions a les Illes. L'any 1740, en Bernat Guisset compra a en Joan Mas dit Costella, una peça de terra al Camp Gran. El seu fill, en Pere Guisset, bracer a Agullana, hi ha construït una casa: el mas Camp Gran, esmentat com *mas Justafre* en el cadastre de l'any 1823.

Així, més d'una branca Guisset fa arrels a les Illes. La majoria dels germans Guisset esdevenen terratinents en la primera meitat del segle XVIII. Els hereus no habiten obligatòriament a les Illes, fent prova d'una certa mobilitat, com l'exemple d'en Pere Guisset, bracer a Agullana. Un altre Pere Guisset, bracer a Morellàs i originari de Maçanet, declara els béns detinguts per la seva esposa, Anna Lassus, en el capbreu de l'any 1782. És aquesta aptitud al canviament que en Bonaventura Guisset anota cap als anys 1900: «Il s'en faut de peu que parmi les rejetons de sa nombreuse descendance, les deux actuellement domiciliés dans la commune ne se soient établis ailleurs d'une manière définitive.»⁸ Aprofitant d'un accés a terres, degut al desmembrament del mas Costella, venen propietats a la família Justafre, la família Guisset fa una política predial que l'implanta durablement a les Illes. S'implica activament en la comunitat fent lligams d'aliances amb les antigues cases que són els Justafre i els Mas; per donar uns exemples: l'any 1734, el casament entre en Bernat Guisset i Rosa Justafre; l'any 1767, el casament entre en Josep Guisset i Teresa Justafre; l'any 1768, el casament entre en Pere Guisset i Catarina Mas... La *Case Nobe* esdevé la seu de la família Guisset i la prova durable de la seva implantació a les Illes, fent d'ella una d'aquestes antigues famílies que cita encara, l'any 1900, en Bonaventura Guisset: «Seules, quatre familles sont établies ici depuis plus d'un siècle : les Justafre, les Guisset, les Barris et les Mas.»⁹

L'adquisició d'un bé immoble atribueix un estatut social més honorable —hom esdevé pagès quan s'adquireix un terròs de terra— i dóna dret a participar a l'exercici del poder local. Llavors tres tipus de propietats apareixen: la *casa* que correspon a un terròs de terra antic i a una gran explotació agrícola; el *mas*, creat recentment i d'una mida bastant important; i finalment la petita propietat amb una casa i/o un peça de terra. Hom veu aquí una gran desigualtat entre els propietaris de les Illes.

La diversitat de noms patronímics en la reunió del Consell General, mostra la creixença del nombre de terratinents i la ramificació de certes famílies. L'any 1744, hi trobem amb la presència d'en Pere Justafré, batlle:

Joseph Mas consul, Antoine Barris, Pierre Mas, Joseph Mas, Julien Justafré, François Ruffet, François Guisset, Jean Guisset, Joseph Laporta, François Rocha, Jean Bardaguer, Jean Dalmau, Joseph Mas et Bernard Guisset tous habitants et tenants du présent lieu et terroir.¹⁰

L'any 1782, els noms s'han encara diversificats:

A assisté le Sr Michel Justafré pagès et baille du présent lieu qui a présidé, et ont été présent les sieurs Joseph Mas et Paul Laporta consuls actuels du même lieu, Sr Jaques Mas baille de La Selva, autre Jaques Mas du même terroir de La Selva les deux bien tenans et tenanciers du présent lieu, et Pierre Guisset du terroir d'Agollana aussi tenancier, le Sr Pierre Justafré, Jean Verdaguer, Jean Marill, Baptiste Guisset, François Mas, Paul Barris, Joseph Tocabens et Marc Laporta. Ces derniers habitans au présent terroir composant la plus grande et saine partie de d[it]e communauté.¹¹

Els propietaris forasters de les Illes fa temps que hi són presents i que participen a la vida comunitària. Als anys 1782-1788 són 10 sobre 28. Entre ells, 6 duen un nom patronímic de matrimoni instal·lat a les Illes: Jaume Mas a la Selva, Pere Guisset a Agullana, Martí Barris a la Vajol, Josep Marill a Morellàs, Rosa Ruffet a Ceret i Pere Guisset a Morellàs. Els 4 altres duen un nom patronímic estranger a les Illes: Joan Vinyas a Maçanet de Cabrenys, Antoni Anglès a Ceret, Jaume Janer a Ceret i Anna Lassus a Morellàs.

Uns quants d'aquests són el fet d'heretatges i confirma que nombrosos fills segons de les Illes van marxar per instal·lar-se en les comunitats perifèriques. Ignorant la frontera, les parròquies del principat són per a ells un mercat i una destinació important.

Nombroses grans finques són a mans estrangeres. El mas Costella, el mas Llanso, la masia Cardone (antigament Canillas, que torna a mans dels Justafré a final del segle XVIII) i els

molins detinguts igualment per forasters, són arrendats. Aquesta situació assegura la mobilitat dels matrimonis, entretinguda també per l'arrendament de certes explotacions a mans de propietaris molt potents de les Illes. Són oportunitats de feina per als fills segons de famílies locals o de comunitats perifèriques quan hom és en un context on falta mà d'obra i així els fills valoren els recursos del terrer. Si les Illes acull molts fills segons del Principat, ella mateixa hi troba mercats per als seus fills propis. Cosa que li permet d'entretenir xarxes d'aliances, de sosteniment, al moment on els períodes de crisis entre els dos reialmes sorgeixen a final del segle XVIII.

El repoblament de les Illes s'inscriu en un conjunt d'intercanvis continus d'individus entre les famílies d'aquest espai geogràfic des del segle XVI fins al XIX. En funció de la conjuntura demogràfica, econòmica i política, és la possibilitat per a cada casa de desenvolupar-se i de mantenir-se, d'assegurar la migració i l'expansió a través d'un territori a més i més estés per als seus fills segons. La creació i l'entreteniment de les xarxes d'aliances amb les famílies de les parròquies veïnes mantenen lligams socials i econòmics que són més concrets per als habitants que la frontera estatal que els divideix.

3. La frontera participa en el desenvolupament econòmic de les Illes i hi entreté un cert esperit d'independència

La frontera de l'any 1659 participa en el desenvolupament de les Illes completant així les activitats silvipastorals tradicionals i això malgrat un aïllament important degut a la falta de vies transitables. La creixença de la població i el nombre de propietaris és el signe d'una intensa valoració dels pasturatges i dels boscos. Hom assisteix a una expansió de la cria d'ovins, de caprins i també de la silvicultura (amb el carbó de llenya, al segle XVIII). A mitjan segle XIX només el 10,6% de les terres són de conreu i produeixen sègol, trumfes, blat de moro, mongetes. El municipi ha de restaurar una part dels seus boscos: una gran part d'aquests van ser explotats à *blanc*, han estat lliurats a la pastura i mai no han tornat a rebrotar. Aquests que van tornar a ésser plantats amb castanyers de fruita i amb boscatge forneixen fusta per a l'artesanat i la indústria local de les altres valls i també de la plana. Mentrestant, per falta de carretera, el transport dels materials queda incòmode, molt sovint calia tragar a coll i això fa que els productes fossin poc competitius. Una enquesta de l'any 1852 constata que el nivell de vida dels habitants hi és força mediocre, amb quasi 30% de gent pobre.

Per als habitants, la frontera no és cap barrera, és un nou element que cal integrar en la vida quotidiana. És una zona de frontera extrema, difícil de vigilar, cosa que permet el desenvolupament de múltiples tràfics. Malgrat el seu aïllament i la falta d'infraestructura de co-

municació, les Illes és un espai obert: el coll de Lli i el coll de Portella són, localment, passatges actius, als quals cal afegir-hi senderes que van del poble cap al Portús pel mas Nou, a la Jonquera per Currall, a la Vajol pel planell de la Llosa, sobre el Boulenc pel Retourn. D'aquí es desenvolupa una activitat de contraban molt lucratiu que per la seva importància i la seva tossuderia subratlla l'esperit d'una esquerra independència que regna en aquestes comunitats muntanyenques. Un sentiment que ve de l'allunyament dels centres de decisió i de llur voluntat de voler mantenir l'equilibri que garanteix llur supervivència; però el poder estatal cerca a vèncer-lo per tal d'establir-hi el seu control i l'exercici de la seva sobirania.

3.1. Una economia local dinamitzada pel contraban

En aquest municipi bastant pobre, per a la majoria de famílies el fet de lliurar-se al contraban és un mitjà per guanyar més diners i poder viure millor. A les Illes, concerneix totes les categories socials i travessa totes les èpoques. Els afers dels quals tenim notícies en els arxius ens mostren el mateix tipus d'actors al segle XVIII i XIX.

Al segle XVIII, la temor d'una penúria de llavors deguda a males collites fa que el rei en prohibeixi la venda a l'estranger; ara bé, aquesta exportació és profitosa per als traficants. Les autoritats cerquen a controlar les zones fronteres per tal d'impedir tot tràfic. Les explotacions agrícoles a les Illes no produeixen granes per a assumir llur alimentació, els propietaris han d'aprovisionar-se fora de la parròquia. L'hivern de 1775, la família Justafré del mas Batlle, emmagatzema les llavors que necessiten les famílies i torna a fer-ne la distribució. Per a l'Administració reial és el pretext d'una xarxa d'exportació de mestall (barreja de sègol i de forment) cap al Principat, però malgrat llur intervenció, no arriben a provar-la. Existeix un tràfic de permís de circulació, autoritzacions de tragar granes cap al Rosselló sense pagar drets, però alguns com en Tomàs Coste de Maçanet i en Francesc Mas de les Illes els utilitzen per dissimular llur comerç fraudulós.

Altres productes caminen sobre aquestes senderes implicant habitants de les Illes i contrabandistes del Principat: importació d'arengades per en Josep Laporta, bracer de la Jonquera; el 3 d'agost de 1758 els empleats de l'Administració reial al post de Morellàs agafen «un[e] bourrique portant deux migères de vin rouge sans être muni d'aucun passavant»¹² conduït per en Joan Laporta, domèstic de l'Esteve Justafré, bracer de la Selva; l'any 1782, un embargament de tabac ens ensenya que aquest tràfic pot ser violent. Els empleats de l'administració han pres:

Jean Martine du lieu de Grenade en Espagne, contrebandier de profession et blessé à la jambe et au pied d'un coup de feu, qu'on soupçonne qu'il a reçu dans l'affaire arrivée près du Pertus où à celle de St Genis aux mêmes endroits mentionnés dans le verbal du 9 décembre d[erni]er. [I

han agafats] [...] deux carabines et un pistolet chargés à balle et de deux livre brut tabac rouge, le tout trouvé caché dans un gerbier de paille près la maison de Michel Justaffre aubergiste du lieu de Las Illas.¹³

L'alberguer de les Illes, igual que la majoria de les famílies del lloc, treuen rendes complementàries del comerç fraudulós. Trobem els mateixos actors al segle següent. A inici del segle XIX sempre per por de faltar llavors, l'alcalde de les Illes redacta vals de necessitat que permeten als habitants dels masos d'anar a proveir-se al Voló o a Ceret. A l'abril de 1823, el director de les duanes de Perpinyà ressenya al prefecte que 13 vals de necessitat firmats per l'alcalde de les Illes per 94 decalitres de blat i 320 decalitres de sègol han estat presentats al despatx de la duana de Portvendres. Cosa que fa 5.200 quilograms de cereals per a un municipi que no supera els 150 habitants. Les Illes, el mas Nou i Riunoguers són assenyalats com a llocs d'expedicions sospitosos: «Le transport de ces grains suffirait à ce qu'on m'annonce pour l'approvisionnement pendant plusieurs années de ces différentes communes, où cependant les habitants en récoltent».¹⁴ Hom demana al prefecte de «prendre decisions perquè els alcaldes no deslliurin amb complaença vals de necessitat». Aquests municipis a «l'extrema frontera» romanen en zones de tràfic sostingudes fins el tractat de lliure canvi de l'any 1860. Segons en Bonaventura Guisset, entre els anys 1830 i 1860, «Las Illes était un port de mer» tant el tràfic hi era intens i portava amb ell «un contingent considérable d'étrangers qui payaient leur nourriture à un prix relativement élevé».¹⁵ Així, dues categories de persones es beneficien d'aquesta posició transfronterera extrema; els uns, al lloc mateix, forneixen una ajuda material (aliments, begudes i asil) a les bandoles; altres participen activament en el contraban, fent transports individuals, incorporant-ne una colla i treballant sobre grans distàncies. En Bonaventura Guisset, institutor a les Illes, fa la biografia d'un home anomenat Richibaut (Joan Vergès) mort a 98 anys d'edat, l'abril de 1834, al mas Parot, en la casa d'en Pere Justafre-Cardona (pare d'en Vicens Justafre el trabucaire). El descriu com un exemple de contrabandista: «Toujours pauvre et honnête[...]», «il fut de toutes les familles de la localité, de toutes les maisons et de toutes les auberges ou trouvent un refuge les gens de son métier, depuis Las Illes à Barcelone et de Rosas à Ripoll ou Manresa.»¹⁶ Les solidaritats familiars i comunitàries sostenen les xarxes de contraban. Aquesta imatge idíl·lica del contrabandista desapareix al mateix període amb la inseguretat creixent sobre la frontera creada per bandoles armades, no tan sols les dels contrabandistes topant-se amb els duaners, però igualment amb colles d'oposicions polítiques: per aquestes circumstàncies les dels carlistes venint a buscar refugi en el vessant rossellonès. El menester de diners per finançar llur resistència i el tràfic d'armes provoquen violències i assassinats on les víctimes són gent civil i no els sols agents de l'Estat. Per altres raons, les autoritats espanyola i francesa tenen interessos comuns de no pas deixar el contraban re-

forçar el moviment carlista. El rei de França, Lluís Felip, es malfia d'aquest per causa dels lligams que entreté amb els legitimistes francesos. Els excessos dels trabucaires en els anys 1840 marquen la reacció de les autoritats franceses contra aquests moviments criminals, però igualment contra aquestes zones de no-dret i de manifestació d'un esperit d'independència a la frontera. La instrucció judicial pels dos afers sobrevinguts a les Illes, al mas Parot (octubre de 1844) i al mas dels Solanells (febrer de 1845) ens ensenya que l'ajuda als contrabandistes i a les bandoles és inscrita en els costums locals. Tothom és implicat, del pagès al bracer, de l'hostaler al mulatí, de l'alcade al capellà...

3.2. Una frontera poc perceptible sobre el terreny per la gent local, però a més i més afirmada per a les autoritats

Abans de la fitació de la frontera, cap als anys 1865, aquesta no era cap barrera enèrgicament materialitzada per als habitants de les Illes. És una línia natural sobre el cim del Pirineu amb la qual es pot jugar en contra de les autoritats per tal de preservar llur independència i de defensar llurs interessos propis, en associació amb les comunitats veïnes. Mentre que les autoritats espanyoles i franceses no estan determinades per entendre's per controlar els passatges, per fer segur, amb mitjans suficients, aquest espai salvatge, els habitants es beneficien d'una certa autonomia i d'una impunitat.

A partir del segle XVIII, una primera afirmació de la frontera és la realització d'un sistema de defensa militar, poc visible pels habitants. Per les autoritats militars franceses, cal impedir una invasió espanyola i garantir la possessió del Rosselló. Les Illes depèn de la fortalesa de Bellaguarda. Cal notar que la defensa militar d'aquesta zona fronterera no és gens fàcil. El risc d'una invasió explica que fins a inici del segle XX, l'autoritat militar impedeix qualsevol construcció de carretera entre les Illes i les comunitats franceses.

Durant la Revolució i l'Imperi, les Illes coneix múltiples incidents fronterers. Els seus habitants es refugien al Principat, per tal de sostreure's a les exigències dels revolucionaris o per mostrar els lligams que tenen amb les antigues valors (emigració dels caps de casa del mas Batlle a casa dels pares de can Cardona a Maçanet de Cabrenys). Per manca de capellà local, certes famílies bategen els nadons a Agullana o a la Vajol i declaren civilment el naixement a França. Altres van a casar-s'hi religiosament, com en Joaquim Justafre-Tamesa que pren per esposa, el 30 de gener de 1798 a l'església de la Vajol, na Teresa Justafre-Vicens. Els desertors a la lleva militar, troben refugi a casa dels cosins del Principat, i això fins al segle XIX.

Al moment de l'Imperi, la vigilància de la frontera descansa en gran part sobre els habitants:

J'ai donné des ordres aux maires des communes frontières pour que la garde nationale sédentaire fasse le service et se mette en mesure de repousser les ennemis du dehors et de contenir les malveillants pendant l'absence de la force armée qui a laissé à son départ cette frontière à découvert.¹⁷

Després d'un cop de mà espanyol en contra dels ramats, els habitants de les Illes s'armen i van a recuperar-los «jusqu'à Tapis et à Darnius».¹⁸ Al contrari, quan l'any 1802 cal intervenir contra un tropell de contrabandistes i ajudar la força pública maltractada, el municipi troba arguments per disculpar-se de l'acusació de passivitat: ningú no sabia res d'aquest afer que s'ha desenvolupat:

Pendant la nuit sans le moindre bruit, et au moment où tous les habitants dormaient tranquilles [...] [i] que la commune de Las Illes n'est composée que de quelques métairies très dispersées les unes des autres, et de cinq à six petites maisons qui forment le voisinage, habitées la plus part par des femmes et que même la plus grande partie des habitants de cette commune se trouvent sans armes, ce qui démontre l'impossibilité de cette même commune à donner main forte dans de pareilles circonstances, surtout lorsque des semblables délits se passeraient sur l'extrémité de la frontière.¹⁹

Aquest episodi és un exemple dels arguments utilitzats per garantir la seva independència, sense posar-se en una d'aquestes situacions perilloses cara a les autoritats franceses.

Els esdeveniments que porten a tancar o a controlar més atentament la frontera, no impedeixen de perseguir el contraban. De l'any 1823 fins el 1825, per causa de la pesta a Barcelona, hom instal·la un cordó sanitari al coll de Lli: dues cases, una en territori espanyol i l'altra en territori francès. Per aquest coll passen diàriament de 40 a 80 muls per tal de proveir els pobles de Catalunya: «L'argent versé par les Espagnols et les lettres remises par eux pour circuler en France, étaient passés au vinaigre à fin de purification, et tout contact était sévèrement interdit entre les personnes et les divers objets des deux nations».²⁰ Fou un període de contraban intens i «cette période [...] a été l'une de celles où l'argent a roulé en grand dans notre localité».

3.3. L'aïllament forçat de les Illes li assegura un manteniment més llarg dels seus bes-canvis amb els municipis fronterers

Les autoritats espanyoles i franceses posen progressivament mitjans per millor controlar la frontera i fer-la segura. L'any 1841, 17 militars del 16^è lleuger estan en guarnició a les Illes. Se n'ignora la raó, però la violència que hi ha a la frontera no és pas estrangera a llur

presència. L'afer dels trabucaires, l'any 1845, en el qual és implicada la família Justafre-Llense del mas Parot, posa un canviament i una voluntat d'imposar la seguretat sobre la frontera. Una xarxa de defensa militar es construeix durant el segle XIX i impedeix tota construcció de via transitable entre les Illes i Morellàs. Aquest aïllament forçat manté els lligams i les solidaritats entre les Illes i les localitats veïnes a l'altre costat de la muntanya.

Els canviaments econòmics en la segona part del segle XIX, amb la industrialització, el desenvolupament de les comunicacions a la plana i les noves regles de comerç, confirmen la decadència de les Illes. Aquest moviment s'havia ja fet sentir amb un afebliment de les explotacions agrícoles, lligat a l'aboliment del sistema tradicional d'un hereu designat per a cada casa, amplificat per l'acabament d'ingressos del contraban. Els infants migren cap a la plana rossellonesa amb la certitud de trobar feina. L'expansió de l'educació contribueix a aquesta integració i al desenvolupament d'una identitat francesa.

Tanmateix, constatem que els lligams culturals es mantenen vivaços, amb un contraban a petita escala i amb casaments mixtos que es perpetuen. La pràctica religiosa manté excursions fins a llocs de pelegrinatges i de festes: «Saint-Paul (Reynès), à Saint-Ferréol (Céret), à la Trinité (Belpuig), à Notre-dame-de-Coll (Calmeilles), à Sainte-Lucie (La Junquera), à Sainte-Eugénie (Agullana), à La Salud (Terrades)»,²¹ amb cada any un aplec a les Salines, terme de Maçanet de Cabrenys. La devoció a Nostra Senyora del Remei porta també a les Illes molts pelegrins. Alguns serveis es mantenen, així el molí de farina de les Illes continua de satisfer «aux besoins de la localité et de quelques métairies du territoire d'Agullana».²²

La frontera roman un espai de refugi per als opositors polítics i això fins al segle XX. Les Illes és un lloc de pas seguit tant pels exiliats espanyols com pels francesos. El febrer de 1850, són l'Esteve Aragó, diputat dels Pirineus Orientals i Ledru Rollin, antic ministre de l'Interior, que són assenyalats a les Illes marxant cap a Figueres.²³ El febrer de 1939, quan va tenir lloc la Retirada, són en Manuel Azaña, president de la República espanyola i altres responsables que franquegen la frontera a les Illes... Durant la Segona Guerra Mundial, gràcies a alguns resistents com en Francesc Dabouzy, molts exiliats es refugien cap a Catalunya Sud, caminant per aquestes mateixes senderes.

Per a conclusió, la frontera té un paper motor en el desenvolupament de la comunitat de les Illes del segle XVII fins al XIX. La repoblació es fa amb un aport de fogars eixits de parròquies veïnes. L'ur integració és afavorida gràcies a una identitat cultural comuna i la possibilitat d'accedir a la propietat. En el pla econòmic, la frontera afavoreix els ingressos sortits del contraban i això fa un sosteniment econòmic local basat sobre la cria i la silvicultura. Aquest territori que es troba naturalment i amb una estratègia de defensa militar, aïllat, les Illes, és una zona de refugi i de pas intensos. Els habitants no miren la frontera com una

barrera, si no és per a servir-se'n en la defensa d'una autonomia i d'interessos locals. La seva materialització en la segona part del segle XIX fa que les Illes es giri més aviat cap a França sense que desapareguin els lligams fronterers de solidaritat i de bescanvis.

Notes

- 1 Aquest article és realitzat amb els nostres recents treballs d'investigació i el nostre doctorat d'Història, sostingut l'any 2001 a la Universitat de Tolosa (Le Mirail): *Permanència i mutacions d'una família al si d'una comunitat dels Pirineus catalans: els Justafre de Les Illes, del segle XVI fins a mig segle XIX*.
- 2 Morellàs i les Illes és la fusió dels municipis de Morellàs, Riunoguers i les Illes. Les Illes tenia, ella mateixa, des de l'any 1830, el municipi de la Selva.
- 3 D'ençà de l'any 1822, les Illes compta amb els habitants de la Selva i de l'Arbre Gros.
- 4 En les actes analitzades, no es troba cap menció de mul a les Illes abans del segle XVIII; llavors, es tracta d'affers de contrabanda.
- 5 Fonts: *Gran geografia comarcal de Catalunya*, vol. 4, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1984, p. 58-63. Revista *Terra Nostra*, 11 (1973), «Fogatges Catalans Capcir-Cerdanya-Conflent-Rosselló-Vallespir (fogatjaments del XV al XX segle)». Josep IGLÉSIES (1991), *El fogatge de 1497* (Estudi i transcripció), 2 volums, Barcelona.
- 6 Bonaventure GUISET, *Las Illas. Monografia i notes d'històries*, reedició l'any 1990 per a «Las Illas avenir», p. 34: «L'avi del meu avi, de Prats de Molló, arriba a Maçanet i d'aquí a la Costella per a fer de masover; compra tota la part de la masia La Casebone [Casenove] que és en plantabanda; fa construir la casa cap els anys 1740.»
- 7 *Eiminales*, transformació fonètica de la paraula occitana *eiminada* 'mig sester'.
- 8 *Ibid.*, p. 34-35: «S'en cal de poques que entre els plançons de la seva multiple descendència, els dos actualment domiciliats en el municipi no s'hagin establerts en un altre lloc de manera definitiva.»
- 9 *Ibid.*, p. 34: «Només quatre famílies són establertes aquí d'ençà més d'un segle: els Justafre, els Guisset, els Barris i els Mas.»
- 10 Arxiu Departamental del Pirineu Oriental (ADPO): 3 E 40/497, consell general de Las Illas el 16 de novembre 1744. «Josep Mas, cònsol, Antoni Barris, Pere Mas, Josep Mas, Julià Justafre, Francesc Ruffet, Francesc Guisset, Joan Guisset, Josep Laporta, Francesc Molló, arriba a Maçanet i d'aquí a la Costella per a fer de masover; compra tota la part de la masia La Casebone [Casenove] que és en plantabanda; fa construir la casa cap els anys 1740.»
- 11 ADPO: 3 E 40/663, consell general de Las Illas el 8 de gener 1782. «Hi ha assistit el Sr Miquel Justafre, pagès i batlle del present lloc que ha presidit, i hi van ser presents els senyors Josep Mas i Pau Laporta actuals cònsols del mateix lloc, senyor Jaume Mas batlle de la Selva, altre Jaume Mas del mateix terme de la Selva els dos vers terratgers del present lloc, i Pere Guisset del terme d'Agullana ell també terratger, el senyor Pere Justafre, Joan Verdager, Joan Marill, Baptista Guisset, Francesc Mas, Pau Barris, Josep Tocabens i Marc Laporta. Aquests darrers habitants al present terme component la majoria i sana part de la dita comunitat.»
- 12 ADPO: 3 E 40/637, f.º 610. Acta del 20 de novembre 1758: «Un ruc duent mitgeres de vi roig que no tenia cap permís de circulació.»
- 13 ADPO 1 C 1034: «En Joan Martine del lloc de Granada a Espanya, contrabandista de professió, ferit a la cama i al peu d'un tret que hom sospita que ha rebut en l'afer arribat prop el Portús o al de Sant Genís en els mateixos llocs esmentats en la multa del 9 de desembre darrer»; «dues escopetes i una pistola carregades amb bala i dues lliures en brut de tabac vermell, el tot trobat amagat en una garbera de palla prop la casa d'en Miquel Justafre alberguer del lloc de les Illes.»

- 14 ADPO 4 M 475: «El transport d'aquestes granes seria suficient pel que se m'anuncia per a la provisió durant uns quants anys de tots aquests municipis on els habitants en produeixen.» Vegeu el llibre d'en Michel BRUNET (2009), *Bonnets rouges et blancs bonnets. La politisation de la campagne catalane*, Ed. Trabucaire; i més particularment el capítol: «Contrebandiers: une société délinquante», p. 83-118.
- 15 B. GUISSSET, *op. cit.*, p. 101: «Les Illes era com un port marítim»; «un important contingent d'estrangers que pagaven llur alimentació a un preu molt alt.»
- 16 *Ibid.*, p. 103: «Sempre pobre i honest [...] «era de totes les famílies del lloc, de cada casa i de tots els hostals on troba refugi la gent de la seva professió, de les Illes fins a Barcelona i de Roses fins a Ripoll i Manresa.»
- 17 ADPO: 4 M 420. Police. Arrondissement de Ceret, 1808-1814: «He donat ordres als alcades dels municipis fronterers perquè la guàrdia nacional sedentària faci el servei i es disposi a rebutjar els enemics dels afores i de contenir els malvolents durant la falta de la força armada que quan va marxar ha deixat aquesta frontera a descobert.»
- 18 Episodi citat per en B. GUISSSET, *op. cit.* p. 25: «fins Tàpies i Darnius».
- 19 ADPO: 2 Op 1606. Contentieux entre la commune et la direction des douanes, an X: «Durant la nit, sense cap soroll, i al moment en què tots els habitants dormien quiets» i «que el municipi de les Illes es compon de només algunes masies molt disperses les unes de les altres, i de cinc a sis petites cases que formen el veïnatge, habitades majoritàriament per dones i que fins i tot la més gran part dels habitants d'aquest municipi es troben sense cap arma, el que demostra la impossibilitat per a aquest mateix municipi de no poder donar cap cop de mà en tals circumstàncies, sobretot quan aquests delictes tenen lloc a l'extremat de la frontera.»
- 20 B. GUISSSET, *op. cit.* p. 101-102: «Els sous donats pels espanyols i les cartes trameses per ells per circular a França, eren passades pel vinagre per fi de purificar-les, i tot contacte era severament impedit entre les persones i els diversos objectes de les dues nacions»; «aquest període [...] va ser l'un d'aquest on els diners queien a profusió en la nostra localitat».
- 21 *Ibid.*, p. 25: «Sant Pau (Reiners), Sant Ferriol (Ceret), la Trinitat (Bellpuig), Nostra Senyora del Coll (Calmelles), Santa Llúcia (la Jonquera), Santa Eugènia (Agullana), La Salut (Terrades).»
- 22 *Ibid.*, p. 12: «als menesters de la localitat i d'algunes masies del terme d'Agullana».
- 23 ADPO 4 M 386. Jean Pierre BOBO (2003), *La contrebande en Roussillon et en Cerdagne au XIXe siècle*, ADPO.